

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24(63) №1. Часть 1 2011 г. С. 186 – 191

УДК 070: 316. 423. 3 (477. 74) «1905»

ОДЕСЬКА ЖУРНАЛІСТИКА В ПЕРІОД ПЕРШОЇ РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

О. І. Хобта

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
м. Одеса*

У статті розглянуто особливості розвитку одеської періодики XIX – початку XX ст., простежено динаміку появи нових періодичних видань, тривалість їх виходу й становлення типологічного ряду; окреслено основні тенденції становлення преси.

Ключові слова: динаміка, класифікація, традиції, періодичне видання, типологічний ряд.

У сучасному українському журналістикознавстві актуальним є проведення наукових досліджень у галузі історії журналістики, в яких, на основі історико-аналітичного аналізу у поєднанні з хронологічно-бібліографічною описовістю видань розглядалися б специфічні особливості розвитку української преси в окремих регіонах, так званих «культурних гніздах» — великих містах, що були центрами духовного та культурного життя країни. На часі створення репертуару української та іншомовної періодики, що виходила на українських землях, адже лише маючи такий показник можливо визначити основні тенденції як якісного так і кількісного розвитку журналістики в Україні і усвідомити цей процес як систему.

На початку 90-х р. XX ст. помітно активізується робота науковців у галузі історії української журналістики, з'являються перші комплексні дослідження регіональної періодики, створюються бібліографічні показники («Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії (1838 – 1917)»). Науковцями розпочато серйозну і перспективну роботу над створенням анотованих показників регіональної періодики України, окремої уваги тут заслуговують праці Н. Сидоренко, О. Шкільної, Л. Сніцарчук, М. Романюка, І. Михайлина та ін. З'являються в цей період й наукові монографічні дослідження присвячені розвитку одеської періодики, зокрема як окрему цілісність розглядає періодика Одеси другої третини XIX ст. І. Гребцова. Незважаючи на пошавлення наукового інтересу до одеської журналістики, деякі її аспекти залишаються ще малодослідженими, зокрема не розглядалася системно преса Одеси XIX – XX ст., не досліджувалися взаємозв'язки та закономірності її розвитку, як і багатьох інших регіонів.

Мета дослідження — окреслити тенденції розвитку журналістики Одеси в період Першої російської революції, простежити динаміку розвитку періодики від часів її зародження (1809 р.) до 1905 р., застосувавши порівняльно-історичний метод. Обравши об'єктом дослідження масив періодичних видань, що побачили світ у досліджуваній період в Одесі, ми обмежилися проведенням кількісного

аналізу, поклавши в основу роботу з покажчиками й картотеками як вітчизняних, так і закордонних бібліотек та архівів [2; 3; 4]. Такий підхід, на нашу думку, гарантує найменшу репрезентативну похибку результатів дослідження, відрізняється об'єктивністю і є необхідною передумовою проведення якісних досліджень. Категоріями підрахунку були обрані рік, тривалість, періодичність виходу та тип видань.

Пошук і дослідження періодичних видань Одеси ускладнюється тим, що часописи здебільшого зосереджені у фондах різних бібліотек, найчастіше більш повні колекції зберігаються за межами нашої держави — у Російській державній бібліотеці (Москва) і Російській національній бібліотеці (Санкт-Петербург). Деякі часописи, як зазначає Н. Сидоренко, наявні у книгосховищах Європи (Чехія, Великобританія, Франція) й американського континенту (США, Канада) [7].

Крім того, остаточно не з'ясована кількість видань, що виходили в Одесі протягом XIX – на початку XX ст. Н. Сидоренко під час роботи з покажчиками, картотеками кількох провідних бібліотек України й Росії, а також Чехії, Канади і США виявила 466 видань, що виходили в Одесі. Однак, як зазначає дослідниця, поки що ці показники досить рухливі, адже триває пошук бібліографічних даних і примірників видань [7]. Ф. Самойлов, М. Скрипник та О. Ярещенко зазначають, що в Одесі видавалось у 1905 – 1913 рр. понад 40, а в 1913 – 1914 рр. — 60 місцевих газет [5]. За даними С. Рубінштейна у 1917 р. в Одесі світ побачили 111 періодичних видань [4].

Проаналізувавши динаміку появи нових періодичних видань у досліджуваній період, ми отримали такі результати: на етапі зародження періодичної преси нові видання з'являлися в Одесі несистематично. Так, у 1830, 1831, 1833, 1837, 1844 рр. — по одному; 1839, 1840 рр. — по два; з 1844 р. до 1855 р. — жодного. Ситуація змінюється в другій половині 60-х рр. XIX ст., періодичні видання засновуються майже щороку від одного до трьох, що вочевидь пов'язано із епохою реформ уряду Олександра II. На етапі становлення періодичної преси в місті великою популярністю серед одеситів користувалися столичні й іноземні видання. Так, у другій половині 50-х рр. в Одесі зі стотисячним населенням передплачували 40 найменувань столичних і 38 закордонних періодичних видань, на початку 60-х рр. московських — 90 і петербурзьких — 100, іноземних 75 [1, 28 – 29]. І нарешті з 1880 р. заснування нових органів періодичного друку в місті активізується, так нові видання (від одного до семи) з'являються щороку. В 1905 р. кардинально зростає випуск новоутворених періодичних видань з подальшою динамікою росту, у цей час відбувається перерозподіл періодики за регіонами: за темпами зростання на перший план вийшла провінційна преса. Так, у 1905 р. світ побачило 13 нових періодичних видань, у 1906 р. — 48, у 1907 р. — 27, у 1908 р. — 30, 1909 р. — 48, 1910 р. — 40, 1911 р. — 36, 1912 р. — 30, 1913 р. — 33, 1914 р. — 30, 1915 р. — 19, 1916 р. — 12, 1917 р. — 83.

Аналіз тривалості виходу періодичних видань Одеси засвідчує, що ті поодинокі періодичні видання, що з'являлися в XIX ст., особливо в першій половині, виходили багато років поспіль, тоді як на початку XX ст. кількість довготривалих видань значно зменшилась. Низка видань, започаткованих у першій половині XX ст., вихо-

дили від 30 до 80 років. Так, «Прейс-курант...», «Ведомости одесского городского общественного управления», «Новороссийский телеграф», «Одесский листок» виходили 40 років поспіль; «Ведомости Одесского градоначальства», «Записки императорского общества сельского хозяйства южной России», «Протоколы заседаний общества одесских врачей» — 50 років; «Одесский вестник» — 70 років. Видання, що засновувались у другій половині XIX ст., відзначаються меншою тривалістю життя, що пропорційно зменшувалась із наближенням до 1917 р. Характерною рисою періодичних видань 1905 р. є короткотривалість виходу періодичних видань. Так, із 13 періодичних видань, що побачили світ в 1905 р. припинили існування в цьому ж році — 8, виходили і в 1906 р. — 4 (2 з яких побачили світ на межі 1905 – 1906 рр. в обсязі кількох номерів), і лише 1 періодичне видання функціонувало до 1914 р. Крім того, слід зазначити, що багато періодичних видань, що засновувались у цей період були одноденками: «Звон», «Зерна», «Знамя», «Известия Одесского Союза рабочих депутатов», «Известия партии народной свободы».

Проаналізувавши розвиток типологічного ряду, ми отримали такі результати. Першим періодичним виданням Одеси було видання, що мало на меті задовольняти потреби торгівлі в молодому портовому місті — «Прейс-курант приходящим в Одесу иностранным товарам и исходящим российским товарам». Другою газетою Одеси було видання, яке теж мало на меті задовольняти потреби комерсантів: «Messenger de la Russie meridionale, ou feuille commerciale publice avec l'autorisation du gouvernement» («Вестник Южной России, или Коммерческий листок, издаваемый с позволения начальства»). В 1927 р. з ініціативи М. С. Воронцова видається суспільно-політична двомовна газета «Одесский вестник» — «Journal d'Odessa». Активізація типологічного розвитку періодичного друку Одеси спостерігається в 30 – 40 рр. XIX ст., зароджуються такі типи видань: літературні альманахи й збірники: «Литературные листки: прибавления к «Одесскому вестнику», видання наукових товариств: «Записки Императорского Одесского Общества истории и древностей»; у кінці 50-х – на початку 60-х рр. продовжує розвиватися літературна й наукова періодика та з'являється низка нових типів видань: відомча — «Листок Русского общества пароходства и торговли», політично-економічно-літературна — «Новороссийский телеграф», науково-літературні — «Южный сборник», офіційна — «Известия», «Ведомости одесского градоначальства»; видання преси етнічних груп — «День: орган русских евреев»; у 70-х рр. юридична: «Судебный сборник», довідкова — «Одесский листок объявлений», медична — «Труды врачей Одесской городской больницы»; у 80-х рр. гумористичні видання — «Шут гороховый», сільськогосподарські — «Жатва», дитяча — «Иллюстрированный детский музыкальный мир», педагогічна — «Школьное обозрение»; у 90-х — театральна — «Театр», учнівська — «Зарницы». Отже, в другій половині XIX ст. активно розвивалась періодика в Одесі, особливо її типологічний ряд, зародились такі типи видань: літературні видання, літературно-суспільні, суспільно-політичні, наукові видання, сільськогосподарська й медична преса, дитячі, музичні й рекламно-довідкові видання.

Якісні й кількісні зміни в одеській журналістиці відбуваються починаючи з 1905 р. Виразні ознаки одеської журналістики цього періоду: в Одесі вперше були

здійснені спроби видавати газети українською мовою, зароджується партійна, студентська й військова преса, спостерігається вибух спеціалізованої преси, вперше видається сатиричний журнал «Звон». Тривалий час в Одесі не існувало жодного україномовного періодичного видання, співвідношення російських і українських часописів до 1917 р. в Одесі та Херсонській губернії майже 800 до 12 [6]. Україномовні газети вперше побачили світ у 1905 р.: газети «Вісти» і «Народна справа», що були заборонені після перших номерів. Заборонялися й науково-популярні та просвітницькі україномовні часописи. Так, до читача не дійшли місячник «Лікарський порадник», щотижневик «Нова Україна», двотижнева вечірня газета «Новини», проекти яких не були реалізовані. Справжньою подією для українського читача став вихід вісника письменства, науки й громадського життя «Основа» у серпні 1915 р.

Особливістю інформаційної ситуації під час Першої російської революції була поява легальної партійної журналістики: «Известия Одесского Союза рабочих депутатов», «Известия Партии народной свободы», «За царя и родину». Нова політична ситуація призвела до спроб видавати студентську періодику. Так, у листопаді 1906 р. виходить перше число щоденної газети «Студенческая мысль», у грудні припинене генерал-губернатором з огляду на шкідливе скерування. В наступних роках продовжується поступовий розвиток студентської преси, до 1917 р. видаються більше 10 газет і журналів розрахованих на студентів: орган всеросійського академічного союзу студентів «Академист», орган академічної корпорації студентів Новоросійського університету «Академист-корпорант», щомісячний науково-суспільний, літературно-художній й ілюстрований журнал «Alma-mater» тощо.

Характерною ознакою періоду є поява військових видань, що озаменувалась виходом у 1907 р. щомісячника «Воинская повинность». Подальший розвиток військової журналістики пов'язаний з подіями Першої Світової Війни, коли видавалися «Военный вестник штаба армии» (1914) та щоденна газета «Война и мир» (1916).

Спрощення процедури отримання дозволу на впровадження періодичних видань і скасування попередньої цензури в 1905 р. породило в наступних роках вибух спеціалізованої преси в галузі журналістики. В цей період активізується видання наукових, медичних, сільськогосподарських, театральних, дитячих й музичних видань. Типологічний ряд поповнюється релігійними: «Баптист», «Вождь», «Зерна»; туристичними: «Кюяльницький курортный листок», весільними: «Брачный союз», «Брачный листок», «Брачный вестник», «Брачная газета Юга»; спортивними: «Бега и скачки», «Бега», жіночими: «Женская газета», фотографічними «Русский фотографический вестник», фінансово-промисловими: «Вестник текстильной промышленности», будівельними: «Вестник строительства и домовладения», кінематографічними: «Кинематограф».

Отже, простеживши шлях розвитку періодичних видань Одеси, закцентувавши увагу на тривалості їх виходу й становленні типологічного ряду, можна окреслити основні тенденції розвитку одеської журналістики. Періодична преса в місті зароджується на початку XIX ст. у 1809 р. з появою спеціалізованого торговельно-

го видання «Прейс-курант приходящим в Одесу иностранным товарам и исходящим российским товарам». В 30 – 40-х рр. XIX ст. починає розвиватися приватна періодика з появою літературних альманахів й збірників, видань наукових товариств.

Активізація в розвитку періодичної преси Одеси помічається в кінці 50 – 60-х рр. XIX ст. Ця тенденція поступово наростає до кінця XIX ст. В другій половині XIX ст. відбувається процес становлення системи періодичного друку Одеси, що виявляється в динаміці появи нових видань (від 1 до 7 на рік) та розширенні типологічного ряду (літературно-суспільні, суспільно-політичні, наукові видання, сільськогосподарська, медична, дитяча й музична преса, рекламно-довідкові видання).

Якісних й кількісних змін зазнає одеська періодика починаючи з 1905 р., по-перше, кардинально зростає випуск новоутворених періодичних видань (13), посилюючись у наступні роки: в 1906 р. — 48, в 1907 р. — 27, в 1908 р. — 30, 1909 р. — 48, 1910 р. — 40, 1911 р. — 36, 1912 р. — 30, 1913 р. — 33, 1914 р. — 30, 1915 р. — 19, 1916 р. — 12. По-друге, характерною особливістю періоду є короткотривалість виходу періодичних видань (видання-одноденки). По-третє, типологічний ряд поповнюється партійними, релігійними, сатиричними, кінематографічними, військовими, туристичними, весільними спортивними, студентськими, жіночими, фотографічними, фінансово-промисловими виданнями. Вперше в Одесі були здійснені спроби видавати газети українською мовою.

На жаль, поза нашою увагою залишилися іншомовні періодичні видання Одеси (французькі, німецькі, польські, румунські, єврейські тощо), що активно видавались у досліджуваній період. Крім того, необхідно усвідомлювати «рухливість» вказаних цифрових даних, адже як показує досвід проведення досліджень у галузі історії журналістики, поки триває пошук бібліографічних даних і примірників видань, у будь-який момент дослідникові може пощастити знайти нову невідому періодичну одиницю.

Література

1. Гребцова И. С. Периодическая печать в общественном развитии Южного степного региона Российской империи (вторая треть XIX в.): [монографія] / И. С. Гребцова. — Одеса : Астропринт, 2002. — 408 с.
2. Ігнатенко В. Бібліографія української преси (1816 – 1916): [бібліогр. покажч.] / В. Ігнатенко. — Харків: Держвидав України, 1930. — 286 с.
3. Лисовский Н. М. Библиография русской периодической печати 1703 – 1903: [библиогр. указ.] / Н. М. Лисовский. — Пг., 1915. — 356 с.
4. Рубінштейн С. Одеська періодична преса років революції та громадянської війни (1917 – 1921): [бібліогр. покажч.] / С. Рубінштейн. — Одеса, 1929. — ЛІ с.
5. Самойлов Ф. О., Скрипник М. О., Ярещенко О. Т. Одеса на зламі століть: Кінець XIX – початок XX ст. : [історико-краєзнавчий нарис] / Ф. О. Самойлов, М. О. Скрипник, О. Т. Ярещенко. — Одеса : Маяк, 1998. — 232 с.
6. Сидоренко Н. Голос громадянства / Н. Сидоренко // Потужна сила рідного слова: [науково-джерелознавче видання] / Упоряд. Н. М. Сидоренко. — Полтава: «РІК», 2005. — С. 9 – 15.

7. Сидоренко Н., Холодова В. Періодичні видання Одеси та Херсонської губернії (XIX – поч. XX ст.) / Н. Сидоренко, В. Холодова // Українська періодика: Історія і сучасність: [доповіді та повідомлення сьомої всеукраїнської наук.-теор. конф. 17 – 18 травня 2002 р.]. — Львів, 2002. — С. 80 – 87.

Хобта Е. И. Одесская журналистика в период первой русской революции.

В статье рассмотрены особенности развития одесской периодики XIX – начала XX ст., прослежена динамика появления новых периодических изданий, продолжительность их выхода и становление типологического ряда; сформулированы основные тенденции становления прессы.

Ключевые слова: динамика, классификация, традиции, периодическое издание, типологический ряд.

Khobta H. The journalism of Odessa of the period of the first russian revolution.

This article contains analysis of progress and development characteristics of periodicals in Odessa in the XIX – beginning of the XX centuries. This analysis includes dynamics monitoring of new periodicals, their publishing term and typological line establishment; the fundamental tendencies are formed.

Key words: dynamics, classification, traditions, periodicals, typology.

Статья поступила в редакцию 9 ноября 2010 г.